

פסולי קדשים במחשבה או בדבור

איתא בפסחים (סג.) "אמר רבה לא לעולם קסברי אחרים ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף והכא במאי עסקינן כגון שגמר בלבו לתרוויהו בין למולים בין לערלים, והוציא בפיו לערלים ולא הספיק לומר למולין עד שנגמרה שחיטה בערלים ובהא פליגי דר"מ סבר לא בעינן פיו ולבו שוים ורבנן סברי בעינן פיו ולבו שוים."

ועיין שם בתוס' ד"ה ר"מ שמביא בשם הר"י דמכאן יש לדקדק דמה דקרי הפסוקים והגמ' בכל מקום את פסול פיגול כ"מחשבה" הוא לאו דווקא, "דאינו פיגול עד שיוציא בשפתיו, דאי במחשבה תליא מילתא בשלא הספיק לומר למולים אמאי פסול לר"מ הלא גמר בלבו נמי למולים." וכמו כן סובר רש"י בד"ה והכא וז"ל, כל מחשבה דקדשים מוציא בפיו הוא. אלא דרש"י מרחיבו לכל מחשבת קדשים, ולא רק בפיגול בלבד.

ומאידך גיסא המאירי בד"ה כל מה, סובר דמחשבה בלבד מהני בכל תחומי פסול קדשים, "הן מחשבת פיגול הן מחשבת פסול הן בקרבן פסח הן בשאר קרבנות." ויש לעיין אם אפשר לחלק בין פסולי מחשבות - כמו בין פיגול לשינוי השם ושינוי בעלים, וכן בין ק"פ לשאר קרבנות, דאולי המחשבה בלבד יספיק במקום אחד ולא במקום אחר. וכן יש לחלק בין מחשבות הפוסלות ובין מחשבות המכשירות את הקרבן כמו הסתמא לשמה שבו, או מחשבה להקדיש בהמה לקרבן.

שיטת התוס'

בכמה מקומות תוס' מדגישים הענין שמחשבה בלבד אינו פוסל בקדשים, ולפעמים יש ספק או ב' דעות בתוס' (ע' תוס' זבחים ב. ד"ה כל, זבחים ד: ד"ה מחשבה, חולין לט. ד"ה אלא) אבל בפסחים (סג.) ובבב"מ (מג: ד"ה החושב) כותבים במפורש שמחשבת פיגול¹ הוא דווקא בדיבור. ושם בבב"מ, תוס' מביאים ראיות לדבריהם מארבע סוגיות - זבחים (ל.), מנחות (ג:), פסחים (סג.), גיטין (נד:), בלי רמז למה הם מתכוונים ללמד מהם. פירוש לדבריהם נמצאים בר"ש משאנן ע"מ פסחים ובתוס' שאנן בשטמ"ק ב"מ שם. התוס' שאנן מסביר כל אחד מהראיות שהביא התוס', ויש לו ראיות נוספות מעוד מקומות בש"ס. (ובלי להתיחס לכל הראיות בנפרד, יש לעמוד על ראיותיו ותשובותיו מסוגיות בגמ' במנחות ופסחים.) הגמ' במנחות (ג:) מניחה

¹ומעניין שבמקומות שתוס' מדגישים שיטתם הם רק מדברים על מחשבת פיגול, ולא על מחשבות הפוסלות, ואפשר דיש לחלק, דרק בטוחים לגבי פיגול, ומסופקים לגבי שאר פסולי מחשבה.

שבקדשים צריכים פסול דמינכרא דהיינו שנדע בוודאות שכוון לפסול הקרבן בדיבורו. ולכן אם אמר רק "שלמים" אולי כוון לומר "לשם שלמא בעלמא", ולכן צ"ל שספיקתו של הגמ' הוא איך לפרש המילה שלמים שהוא אמר. ומכאן ראייה שהולכים רק אחר דבורו, דאם הפסול תלוי במחשבתו, נישאלו אם חשב לשם שלמים או לשם שלמא בעלמא. התוס' שאנץ דוחה את הראיה בב' אופנים, א', דאולי אנו צריכים לפרש מחשבתו כאילו הוא חשב אותו המילים שאמר בשפתיו. ורואים מזה שיש מדריגות בתוך פירוש המילה "מחשבה", יש מה שהוא חושב באופן מפשט בלי מילים, ויש מה שחושב במילים. ב', דצ"ל שגם מחשבה וגם דיבור מהני לפסול את הקרבן ולכן כאן כשהוציא בשפתיו הולכים אחר דיבורו. ובכמה מהמקורות שתוס' מביאים לראיה יש לפרש ששם מדובר במקרה שפסל בדבורו, אבל אין לדייק מהם שא"ל לפסול במחשבתו בלבד. ובמקום שיש מחשבה וגם דיבור סובר התוס' שאנץ "יש לילך אחר הלשון אע"פ שגם במחשבה בלבד הוי פיגול." התוס' שאנץ מוסיף עוד תירוץ כדי להסביר הגמ' בפסחים בפרט וז"ל, "וההיא דלמולים ולערלים לא שחישב בלבו מתחלה שניהם, אלא שחישב שיאמר כך."

עיונים בתוס' שאנץ

יש לעיין בתירוצים של התוס' שאנץ. התירוץ השני גם נמצא במאירי פסחים (סג.) וז"ל "אבל כל שמחשבתו לדבר אחד ומוציא דבר אחר בפיו אינו כלום עד שיהו פיו ולבו שוים." וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשה"ק יד: יב והל' תרומות ד: טז) לגבי תרומה וקדשים דאע"פ דפוסלים וחלים במחשבה בעינן פיו ולבו שוים. וכן סובר הקהלות יעקב (פסחים ס' מג) דאנו מסתכלים על המחשבה והדיבור ביחד, לכן בנוגע למולים הוי תרתי דסתרי שהרי דיבורו קבע לערלים ולא למולים ומחשבתו קבע למולים ולערלים, ובנוגע לערלים הושוו פיו ולבו ולכן הוקבע לערלים וקרבנו פסול. התירוץ השלישי שמחלק בין סתם מחשבה שפוסל ובין מחשבה לומר הפסול, דאינו פוסל, גם מבוסס על ההנחה שיש הבדלים במחשבה, ואינו דומה מחשבה סתם למחשבה לומר משהו. ורואים הבדל זה בתוספתא (תרומות ג: ב, מעשר שני ד: טז), וז"ל, "היה הולך להפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר עני, מאמתי מברך עליהן משהפרישן, הפרישן אם עתיד לקרות להם שם אין בהם קדושה עד שיקרא להם שם, ואם אין עתיד לקרות להם שם כיון שהפרישן נתקדשו." ויוצא, דאע"פ שמפורש בגמ' שבועות (כו:) דתרומה וקדשים חלים בגמר בלבו, אם עתיד לקרא שם על התרומה אינו חל עד שיקרא, וה"ה לגבי קדשים דאם חשב לומר ההקדש, או לענינינו הפסול, אינו חל במחשבתו בלבד. וכן נמצא תירוץ זה בחזון יחזקאל שם בתרומות ובאור שמח הל' נדרים (יג: כב). (ואולי יש לדייק בלשון התוס' שאנץ "שחישב שיאמר כך", האם יש לחלק בין "חישב" ובין ממה שכתב רש"י (פסחים סג.) "שגמר בלבו להוציא", דלפי התוס' שאנץ רק אם חשב לומר לא מהני אבל אם ממש גמר בלבו חל במחשבתו, דגמירת הלב יותר חזקה ואא"ל שהם מחשבה בעלמא אפילו אם גם רוצה לפסול בדיבורו.)

עכ"פ לפי המאירי גמר בלבו בלבד מהני לגבי קדשים בין להקדיש ובין לפסול, אבל אם סותר דברו או לפי התוס' שאנץ אם חשב לומר אינו חל עד שיאמר בפיו. לפי התוס', בתרומה וקדשים גמר בלבו מהני אבל לפסול צריך להוציא בשפתיו. ודבר זה גם מפורש בשו"ת או"ז (ס' תשנד) דאינו חל "עד שיוציא בשפתיו ויגלה

מחשבתו בחוץ, אבל אם גמר בלבו ולא הוציא בשפתיו אינו כלום.² וע' בגליוני הש"ס (קדושין מא:). שמביא בשם שו"ת הרדב"ז (ב:תתב, ג:תתקנז) דאפ' בקדשים אינו חל במחשבה בלבד כדי לתת משהו להקדש, וצריך לקדשו בפיו. והר"י אנגל הקשה מהגמ' שבועות (כו:): דגמירת לב מספיק, ומחדש דלפי הרדב"ז צ"ל דאם הקדיש משהו במחשבה, "אין גוף ההקדש חל במחשבה, ואם חישב במחשבתו בית זה הקדש אין הבית נקנה להקדש בכך", אלא דחייב ליתנו להקדש מדיני נדר בלבד.

בסוף דבריו, התוס' שאנץ מתחיל להביא ראיות נגד שיטת התוס' משני מקומות בזבחים (כט:). ראשון, יש בגמ' מקור לאיסור פיגול מהפסוק "לא יחשב", שמשמע שהוא רק פסול מחשבה. ועיין בשטמ"ק ב"מ (מג:): בשם הגליון תוס' שמביא דרשה נוספת מהספרי למקור לאיסור פיגול מ"לא תזבח לה'... כל דבר רע", דאפקי בלשון דיבור ולא במחשבה. שני, הגמ' מתארת איסור פיגול כלאו שאין בו מעשה, ואם הוא בדיבור למה איסור פיגול שונה מאיסור תמורה דאמרינן בדיבורו איתעביד מעשה. התוס' שאנץ מתרץ על פי הרב רבי חיים "דלא חשיב בדבורו מתעביד מעשה מה שנפסל במחשבתו דמתחילה כמו כן לא היה ראוי להקריבו לאכל עדיין עד שיקרבו מתירין", ולכן אינו דומה לתמורה בדיבורו הופך קרבן כשר לקרבן פסול. ועיין באור שמח הל' פסוה"מ (יח:ג ד"ה ודא), ח' הגרי"ז תמורה (ב:), ובח' הגר"מ והגרי"ד (עמ' מג), עוד תירוצים לחלק בין פסולי מחשבה ותמורה.

וחשבתי עוד תירוץ לסלק ראיית התוס' מהגמ' בפסחים (סג:). דהנה קרבן פסח שבא לשם ערלים ולשם מולים כשר, ורק פסול אם בא לשם ערלים בלבד. ולכן מה שמחשב למולים וערלים הוי מחשבה המכשרת את הקרבן וא"א ללמד מכאן למחשבת פיגול דהוי מחשבה הפוסלת דצריך דיבור כדי לחול. אלא דאפשר לומר דתוס' סוברים דאם לגבי מחשבה המכשרת לא מהני מחשבה, איך אפשר דלגבי פסולי קרבן יהני המחשבה בלבד. ובתוך דיון לגבי מחשבה המכשרת יש לבאר ענינו של סתמא לשמה. מהסוגיא בתחילת מס' זבחים לומדים דסתמא לשמה מכשיר את הקרבן, בלי מחשבה מיוחדת וכ"ש בלי דיבור. ולכן החת"ס (שו"ת אבה"ע ב:ט) סובר דבדברים שיש להם סתמא לשמה לכו"ע לא צריך דיבור אלא במחשבה בלבד יכשיר. ולכן אפשר לומר דאולי בצד השני כדי לפסול הסתמא לשמה אולי צריך יותר ממחשבה בלבד, אבל אינו מוכרח. וע' במועדים וזמנים (חלק ז' סימן רטז, בהערה) שמחדש דק"פ הוי יוצא מן הכלל ומצריך דיבור כדי לקדשו מפני הפסוק "ואמרתם זבח פסח הוא לה'". ולכן אולי לגבי צריך דיבור לכו"ע להזמינו ולפסלו.

שיטת רש"י

במבט ראשון, נראה שרש"י מסכים לשיטת התוס' דפסולי קדשים צריכים דיבור. ועיין ברש"י בפסחים (סג. ד"ה והכא) ובזבחים (מא: ד"ה כגון שנתן) ובמנחות (ב: ד"ה אבל במחשבה דמינכרא). וכן משמע ממה שכתב בפירושו עה"ת (דברים יז:א) דמקורו של איסור פיגול הוא מ"לא תזבח... כל דבר רע". אבל יש עוד מקורות שאינם משמע הכי. דעיין ברש"י זבחים (ב: ד"ה נדבה) שהמקור לאיסור פיגול הוא "לא יחשב". וכן משמע מרש"י פסחים (סג. ד"ה לא בעינן) שמוסיף דלפי ר"מ הקרבן פסול משום שאמר לערלים, "ואע"פ שלא

²ושמעתי ממו"ר הרב רוזנצווייג דאולי יש להסביר השו"ת או"ז קצת שונה ממה שכבר אמרנו לפי תוס', דלפי האו"ז המחשבה הוא המחייב של האיסור פיגול, וזהו מה שכתוב בפסוק "לא יחשב", אלא דצריך לגלות מחשבתו בפיו לפני כולם כדי לחול האיסור, משא"כ לפי תוס' המחייב הוא הדיבור.

היה בלבו אלא למקצתה", דאם רש"י סובר ממש כמו התוס' לא איכפת לנו מה חשב ומה היתה מקצת מחשבתו, דרך הולכים אחר דיבורו. הרש"י ההכי קשה להלום תוך שיטת התוס' הוא מקדושין (מא: ד"ה שכן ישנן) דסותר בפירושו למה שכתב בשלש מקומות אחרות, וז"ל, וכן נמי פסול קדשים ופיגול על ידי מחשבה הם באים, ע"כ. מתוך הקושי, המהרש"ל מחק שורה זאת ברש"י. אבל החת"ס (אבה"ע ב:ט) והספר משמר הלוי (זבחים ס' ח') רוצים להסביר השורה ע"פ שיטת רש"י במקומות אחרים. דהיינו, רש"י מסכים לתוס' דצריך דיבור לפגל ולפסול קדשים, אבל יש להבין דבריו תוך הקשר הסוגיא בקדושין. דשם הגמרא מחלקת בין תרומה וקדשים דישנן במחשבה, משא"כ גט דצריך מעשה. ולכן הגמ' אינו עומדת על מחשבה בלבד כנגד דיבור אלא רק דבקדשים ותרומה אין צריך מעשה. וכמו כן יש להבין רש"י בבכורות (נט. ד"ה במחשבה) דכותב לגבי תרומה ד"מחשב ואומר", דרש"י לא בא לומר שצריך דיבור, דלתרומה לכו"ע מחשבה מספיק, אלא רק דלא צריך מעשה הפרשה. והחת"ס מדגיש דא"ל דרש"י בא לומר על פסולי קדשים, דאם כן מה ההיקש בין תרומה לקדשים, אלא כל הסוגיא הוא על הכשרת קדשים וסתמא לשמה דאתי במחשבה.³

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהל' פסוה"מ (יח:א) מצטט הפסוק "לא יחשב" כמקור לאיסור מחשבה שאינה נכונה בקדשים. וכן בפסוה"מ (יג:א) רק כותב המילה 'מחשבה' תוך דיונו על פסול שינוי השם, שינוי בעלים, ופיגול. המשנה למלך (שם) לומר מזה ששיטת הרמב"ם שונה מתוס', דלפי הרמב"ם מחשבה פוסל בלי הוצאה בפה. וכמו כן דייקו הרבה אחרונים. אבל ראיתי בערו"ה העתיד (ס' קמו) ובזבח תודה (זבחים כט:) דסוברים דאולי הרמב"ם רק ציטט לשון הפסוק והמשנה וא"א לדייק מזה שחולק על תוס'.

וע' בספר החינוך (מצוה קמד), שמצטט הרמב"ם, ומוסיף, "ופסול מחשבה הוא כגון שהסכים בדעתו בעת הזביחה". ואם הרמב"ם מסכים לזה, שאיסור פיגול הוא רק במחשבה, יש לפרש מח' בינו לבין הרמב"ן. דהנה במצוה ל"ת ד' במנין ששכח הרמב"ם, טוען הרמב"ן שהרמב"ם שכח הלאו של "לא תזבח... כל דבר רע", והיה צריך למנות אותו בל"ת לעצמה. ואפשר לומר שמח' כאן הוא לשיטתם. דהרמב"ם סובר דפסול מחשבה הוא אפי' במחשבה לחוד, ולכן מקורו הוא מ"לא יחשב" ולא מ"לא תזבח", אבל הרמב"ן סובר דצריך להוציא בשפתיו, דכן מובא בשמו בריטב"א קדושין (מב: ד"ה הא) ולכן הצריך למנות הל"ת של "לא תזבח". (כמו שהסברנו המח' בין התוס' שאנץ וגליון תוס' בב"מ.) וראיתי בספר ראשית כח (על מסכת בכורות עמ' כד) הסבר אחרת להרמב"ם, דבספר המצות מצוה צה' הרמב"ם מביא הלאו של "לא תזבח" לגבי האיסור להביא קרבן מבעל מום עובר, ולכן א"א למנותו לגבי פסולי מחשבה.

נפקא מינה והסבר נוסף

מלבד ההבדל אם יש צורך לדיבור יש עוד נפק"מ אם הפסול מחשבה חל במחשבה בלבד או צריך דיבור. א', אם שני אנשים מקריבים קרבן אחד, ויש לאחד מהם פסול מחשבה הוא חייב על "לא יחשב", אבל

³ והרב רוזנצווייג רצה לפרש רש"י ע"פ הסברו בשו"ת או"ז, דגם רש"י מודה דהמחייב של פיגול הוא במחשבה, וזה הצד השווה בין תרומה וקדשים, אלא דצריך דיבור כדי להוציא מחשבתו בחוץ.

לפי הרמב"ן שניהם עוברים על "לא תזבח", שהם הקריבו קרבן פסול ביחד. ב', לפי הלימוד מ"לא יחשב" הלאו הוא על הבעל מחשבה, אבל לפי "לא תזבח" האיסור הוא על הכהן המקריב.

ואולי אפשר להסביר שהמח' בין הרמב"ם והרמב"ן והתוס' תלוייה על מח' בין הגרי"ז ור' אלחנן ווסרמן זצ"ל. כבר ידוע שיטת הגרי"ז בהל' מעשה"ק דפסול שלא לשמה אינו מסלק הסתמא לשמה אלא שהוא מחשבה הפוסלת, ור' אלחנן בקו"ש (ח"ב ס' כב) חולק וסובר שפסול שלא לשמה הוי חסרון בלשמה "דבעינן שיהא הדבר מיוחד רק לשם זה בלבד". וא"ל דאם אנו צריכים מחשבה הפוסלת אז לא מהני א"כ מוציא בשפתיו, אבל אם הענין הוא רק לכוון לדברים אחרים ובכך מסלקים הסתמא לשמה, בזה מהני מחשבה בלבד. ואע"פ שמח' זו רק על מחשבת שלא לשמה ראינו שהרבה ראשונים משווים כל המחשבות הפוסלות, ואם צריך דיבור באחד מהם אז צריך לכולם. אבל היה אפשר לחלק ולומר דאולי זה תלוי בפסול המחשבה, דלגבי שלא לשמה צריך דיבור לסלק הסתמא לשמה ולגבי פיגול אולי מהני במחשבה בלבד.

לשמה בס"ת

הרא"ש (הל' ס"ת ס' ג') מביא בשם הר"ר ברוך ז"ל (ספר התרומה הל' ס"ת ס' קצב) שהסתפק אם צריך להוציא בשפתיו אם כותב סת"ם או מעבד עורם, לפי שמצינו אצל פיגול דמחשבה בלבד אינה פוסלת. הרא"ש מסיק ש"טוב הוא להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד ותו לא צריך". אבל בשו"ת הרמ"ע מפאנו (ס' צד) חולק וסובר דמחשבה בלבד מהני, ד"הרמב"ם וכל הראשונים פשוט להו דמחשבה בלבד מפגלת בקדשים". ומביא עוד מהסוגיא בברכות (כא:): לגבי בעל קרי, "ואשכחן דהרהור כדבור דמי לאסור ד"ת במקום מטונף, אלמא קדושה חלה עליו". וקשה להבין איך אפשר להשוות איסור הרהור במקום מטונף להכשר כתיבת ס"ת. אולי זה חומרא לגבי קדושת הדברי תורה, וכמו שמבאר הר' יונה (ברכות יד. ברי"ף) "שלא אמר הרהור כדיבור אלא גבי ענין זה בלבד משום דכתיב והיה מחניך קדוש, אבל בשאר מילי הרהור לא כדיבור דמי".

להלכה, הטור (יו"ד ס' רעו) פוסק כמו הרא"ש ומצריך להוציא בשפתיו הלשמה לפני שמתחיל לכתוב אבל לפני כל אזכרה רק צריך "לחשוב שכותב לשם קדושת השם". וכן מסכים הב"ח, דבדיעבד כשר בלי אמירה לפני כתיבת האזכרות אבל לכתחילה יש להוציא הלשמה כדיבור. אבל בשו"ע נפסק שמעכב בדיעבד להוציא בשפתיו לפני כל האזכרות, ואל"כ הס"ת פסול. וצריך ביאור, לפי הטור למה לגבי האזכרות אנו יותר מקילים ממה שלפני כתיבת הס"ת דשם אנו צריכים לומר בפה שכותבים לשמה. ואפשר לומר דזה קשור למה שאמרנו כבר לגבי סתמא לשמה. דבמקום שיש יותר סתמא לשמה אז דווקא שם מחשבה בלבד מהני בלי להוציא בשפתיו (וע' בחידושי הגר"ח על הרמב"ם הל' תפילין (א:טו) פירוש אחרת).